

'Storen' – De laatste strohalm van het idealisme

Reactie op J. Masschelein, 'De dood van de universiteit'

P. Baggen en I. Weijers, Katholieke Universiteit Nijmegen

Samenvatting

In onze reactie op het artikel van J. Masschelein gaan we op twee punten in zijn verhaal in. Ten eerste menen wij dat Masschelein voorbij gaat aan het fundamentele probleem van de klassieke Bildungsuniversiteit betreffende de dominantie van de filosofie. Ten tweede stellen wij voor het begrip reflectie niet naar de marge van de universiteit te verbannen maar haar in de zin van reflectie op de vakkennis juist in het centrum van haar aandacht te plaatsen.

"Die Zukunft unserer Universitäten beruht auf der Wiedererneuerung ihres ursprünglichen Geistes." Zo begon *Die Idee der Universität*, de rede van Karl Jaspers ter gelegenheid van de heropening van de Universiteit van Heidelberg in mei 1945.¹ Bijna een halve eeuw later concludeert Masschelein dat de wedergeboorte van de idee is mislukt: "De universiteit bestaat niet meer, of beter de idee 'universiteit' is dood!" Masschelein stelt de problematiek van het hoger onderwijs in hetzelfde vocabulaire als Jaspers, dat wil zeggen in de termen van het Duitse idealisme, waarbij de universiteit als gedaante van de Idee 'universiteit' wordt beschouwd: zodra de Idee uit haar ontsnapt geeft zij de geest.

De klacht van Masschelein is natuurlijk niet nieuw. Zij past in een geheel van kritische geluiden over de gang van zaken aan de universiteit, zoals de permanente ingrijpende bemoeienissen van de staat, de toenemende rol van de externe financiering van het onderzoek, de voortgaande scheiding tussen onderwijs en onderzoek en de opgedrongen concurrentie met

het hoger beroepsonderwijs. Zo sprak de collegevoorzitter van de Universiteit van Amsterdam onlangs van de "verweesde universiteit": de universiteit verkeert in verwarring over haar positie en missie. Gevers ziet de toekomst echter niet zo donker als Masschelein. Volgens hem gaat het erom dat de universiteit in de komende jaren haar identiteit hervindt, dat wil zeggen de identiteit van de klassieke Europese universiteit.² Maar Masschelein meent juist dat een dergelijk beroep op de oude idee vals klinkt. Hij spreekt zich ten slotte uit voor een universiteit die een storend denken centraal stelt. In deze korte reactie willen we ingaan op twee punten, Masscheleins bezwaren tegen de oude idee van de universiteit en zijn alternatief van een storend denken, omdat het eigene van zijn bijdrage aan de discussie over de universiteit precies daarin lijkt te zitten.

Het probleem van de Bildungsuniversiteit

Masschelein brengt twee bezwaren naar voren tegen de oude idee van de universiteit: als vormingsideaal is ze blind geweest voor het feit dat ze particuliere belangen heeft gediend, terwijl ze bovendien zelf verbonden lijkt met 'het economisch-technologische denken'. Met deze kritiek op de klassieke Bildungsgedachte continueert Masschelein een typisch idealistische denktrant: de oorspronkelijke Idee was niet zuiver, sociaal gezien niet en principieel niet. Die kritiek komt overigens niet van harte. Er is een opvallende discrepantie tussen de voorafgaande uitvoerige en stellige litanie over de dood van de idee van de universiteit en de zeer korte en wifelende mededeling dat er met die idee zelf ook iets niet klopte, dat "het vermoeden bestaat", "dat die idee wellicht"...

De kritiek op het klassieke Bildungskoncept had wat ons betreft wel wat royaler en meer ter zake gemogen. We willen hier in elk geval wijzen op een cruciaal probleem van dit concept dat Masschelein buiten beschouwing laat. Dit betreft de onaantastbaar en centraal geachte positie van de filosofie. De universiteit van Von Humboldt en Schleiermacher werd bijgehouden door de filosofie: zij werd geacht zowel de eenheid der wetenschappen als de eenheid van onderwijs en onderzoek te garanderen en

zij stond tenslotte borg voor de eenheid van wetenschap en emancipatie. Aan de filosofie kwam de heerschappij toe binnen de universiteit omdat, zoals Schleiermacher het uitdrukte, "alle leden van de universiteit, tot welke faculteit zij ook mogen behoren, in haar hun wortels moeten hebben".³

Van meet af aan stond deze claim op gespannen voet met de ontwikkeling van de wetenschappen. Opvallend genoeg handhaaft Masschelein in zijn weergave van de lotgevallen van de universiteit zonder reserve de klassieke voorstelling van zaken. Voortdurend plaatst hij instrumentele logica tegenover vorming, en technologie tegenover "kennis om de kennis", geheel in de traditioneel Aristotelische denkstijl van een gegeven hiërarchische verhouding tussen hogere, zuivere en lagere, technische kennis, *epistémè* en *technè*. In de loop van de negentiende eeuw wordt de kloof tussen *epistémè* en *technè* echter in toenemende mate gedicht. Wetenschappelijke kennis krijgt steeds sterker een proefondervindelijk karakter en wordt betrokken op uiteenlopende praktische processen en daarmee wordt het traditionele standensverschil tussen beide soorten kennis steeds moeilijker te verantwoorden.⁴ De proefondervindelijke wending van de wetenschap waarbij de filosofie haar integrerende kracht en monopoliepositie wat betreft de interpretatie van de cultuur verliest wordt door Masschelein benoemd in dramatische termen van "invasie" en "dood". Wij geven de voorkeur aan een nuchterder historische observatie zoals Habermas bijvoorbeeld in dit geval de "emancipatie der empirische wetenschappen" vaststelt, waarmee we tegelijkertijd het fundamentele probleem van de Bildungsgedachte helder voor ogen houden.⁵

Een speelruimte voor reflectie?

Masschelein pleit tenslotte voor een universiteit die zich niet alleen laat bepalen door doelgerichtheid en nut, maar die ook ruimte laat voor "leren denken" of "storend denken". Met dit pleidooi lijkt Masschelein de lijn van zijn verhaal consequent door te trekken: de oorspronkelijke idee van het leren denken van het oude Bildungsideaal was niet geheel zuiver en de enige mogelijkheid lijkt nu nog slechts een

vrije speelruimte te claimen, waar ongestoord en belangeloos fundamentele vragen kunnen worden gesteld. We willen over dit voorstel twee opmerkingen maken. De eerste betreft de duidelijkheid: we signaleren een aantal vage of zelfs contradictoire elementen in dit voorstel. Met name de tegenstelling tussen leren leren en leren denken blijft onhelder. Mondt leren denken niet onontkoombaar uit in leren leren aanzien denken zich per definitie op geen enkele inhoud kan vastleggen?⁶ Ook de combinatie van de termen speelruimte en storen lijkt ons niet erg gelukkig. Wie of wat wordt gestoord door wat zich binnen deze "afgrenzing van de werkelijkheid" voordoet? Veronderstelt de notie storend of verontrustend denken overigens niet zelf een doelgerichtheid? En als dat niet zo is, wat betekent storen dan eigenlijk? Keert hier niet gewoon de oude onduidelijkheid van de Bildungsgedachte terug, namelijk de aanname dat politieke onthouding zou moeten samengaan met emancipatie?

Ten slotte menen wij dat het begrip reflectie in verband met de universiteit een degelijker invulling verdient dan hier wordt gegeven. Wij zouden er juist voor willen pleiten voor reflectie geen aparte, van de werkelijkheid afgegrensde speelruimte te creëren, maar daaraan een plaats midden in de werkelijkheid en midden in de universiteit toe te kennen. We denken aan reflectie op de studie en beoefening van de verschillende vakwetenschappen zelf, zowel op de status van de eigen vakkennis als op de consequenties van de maatschappelijke toepassing van die vakkennis. Reflectie niet als domein van de filosofie maar als aspect van de wetenschappelijke opleiding zoals die zich heeft geëmancipeerd tot eigen discipline. De revitalisering van de universiteit betekent niet zozeer het hervinden van haar oude identiteit of de wedergeboorte van haar idee als wel het vinden van een nieuwe bij deze tijd passende identiteit.⁷

Noten

1. K. Jaspers, *Die Idee der Universität*, oorspr. Berlijn 1946, reprint Heidelberg, New York 1980, p. 5.
2. J. K. M. Gevers, 'De verweesde universiteit'. *Krisis* 49, 1992, p. 56-61.

- 3 F. Schleiermacher, 'Gelegentliche Gedanken über Universitäten im Deutschen Sinn'. In E. Anrich (Ed.), *Die Idee der deutschen Universität*, Darmstadt 1959, p. 259.
- 4 Interessante aspecten van dit veranderingsproces worden beschreven in J. C. M. Wachelder, *Universiteit tussen vorming en opleiding. De modernisering van de Nederlandse universiteiten in de negentiende eeuw*, Hilversum 1992.
- 5 J. Habermas, 'De idee van de universiteit - leerprocessen'. *Comenius* 38, 1990, p. 177.
- 6 Schnaedelbach heeft in dit verband gewezen op het moderne uitgangspunt van Von Humboldt, dat de universiteit de wetenschap altijd als een nog niet helemaal opgelost probleem moet behandelen en daarom altijd met onderzoek verbonden blijft. "Nur das Forschen selbst hat sie als das Lehrbare zubegreifen, nicht, 'die' Wahrheit; darin besteht die 'Einheit von Forschung und Lehre'". H. Schnaedelbach, *Philosophie in Deutschland 1831-1933*, Frankfurt a.M., 1983, p. 41.
- 7 Een interessante eigentijdse uitwerking van de gedachte dat reflectie een centrale plaats verdient binnen het universitaire onderwijs en onderzoek biedt R. Barnett, *The Idea of Higher Education*, Buckingham, 1990.

Manuscript aanvaard 19-4-1993

Auteurs

P. Baggen en I. Weijers zijn respectievelijk als junior- en senioronderzoeker verbonden aan het Instituut voor Wijsgerige en Historische Pedagogiek van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Adres: Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen

Abstract

'Interference' - Last straw of idealism Response to J. Masschelein, 'The death of the university'

P. Baggen & I. Weijers, *Pedagogische Studiën*, 1993, 1970, 214-216.

In our response to the article of J. Masschelein we enter into two issues. First, we think that Masschelein passes over the fundamental problem of the classical Bildungsuniversity. Here the dominance of philosophy is at stake. Secondly, we propose not to banish the concept of reflection to the margins of the university but instead to put reflection on professional knowledge in the centre of its attention.